

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ

Сакалюк О.

У статті розглядається проблема створення особистісно зорієнтованого освітньо-розвивального середовища в педагогічному ВНЗ, у результаті взаємодії з яким у майбутнього вчителя початкової школи формується готовність до продуктивної професійно-педагогічної діяльності, що ґрунтується на емпатії, розумінні ним своєї індивідуальної сутності, створення власної педагогічної концепції.

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, емпатія, навчальна діяльність, професійна здатність, професійна індивідуальність.

В статье рассматривается проблема создания личностно-ориентированной образовательно-развивающей среды в педагогическом вузе, в результате взаимодействия с которой у будущего учителя начальной школы формируется готовность к продуктивной профессионально-педагогической деятельности, основывающейся на эмпатии, понимании им своей индивидуальной сущности, создании собственной педагогической концепции.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка, эмпатия, учебная деятельность, профессиональная способность, профессиональная индивидуальность.

The article focuses on the problems of teaching staff training, the basis of which makes the principles of humanistic education, empathy and upbringing. One of the chief tasks is to create educational environment. The result of the environment must be teacher and pupil's interaction. Professional training must contribute to the teacher's understanding of his individual essence and the formation of his individual pedagogical conception.

Key words: the professional and pedagogical training, empathy, the scientific activity, the professional ability, the professional individuality.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку українського суспільства, зокрема системи вищої професійної освіти, стає входження України до європейського освітнього простору. Це орієнтує освітній процес на гуманістичні цінності, розкриття творчого потенціалу майбутнього вчителя, зумовлює приведення системи фахової підготовки майбутніх учителів у відповідність до міжнародних освітніх стандартів.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей формування емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи в умовах педагогічного ВНЗ.

Емпатія, як усвідомлене співпереживання емоційному станові іншої людини, є проблемою дещо новою для педагогіки. Потреби гуманізації міжлюдських відносин, особливо в парах «вчитель-учень», «учень-учень», «учень-вчитель» вимагають ширше вводити це поняття в педагогічну науку.

Велике значення вивчення проблеми емпатії з точки зору філософії, психології та наук про мову посідає у роботах німецькомовних авторів (Г.Фреге, Е.Гуссерль, В.Дильтей, Е.Шпрангер, З.Фрейд, А.Адлер, К.Юнг, М.Вебер, В.Франкл).

Проблематика буттєвих смислів займає важливе місце в ранніх роботах М.М.Бахтіна, М.Вебера, А.Адлера, К.-Г.Юнга, В.Франкла. Глибокий аналіз соціального коріння смислів людських дій розкривається в теорії соціальної поведінки Р.Харре. В зв'язку з цим проблема формування емпатійної культури особистості тісно переплітається з питаннями моралі. У своїх дослідженнях О.І.Фортова та І.А.Зязюн розглядають моральне та естетичне як два засоби вираження родової сутності людини у формі людської чуттєвої діяльності.

Важливий вклад в розробку цього поняття внесли Г.Г.Шпет, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, Б.В.Зейгарник, Е.Ю.Артем'єва, В.В.Столін, А.У.Хараш, В.К.Віллонас, Е.В.Суботський та ін.

Останнім часом велика кількість науковців приділяють велику увагу феномену формування культури особистості педагога, що є важливою передумовою реалізації успішного навчання та виховання молодого покоління нашої держави. В результаті аналізу науково-педагогічної літератури і практики нами виокремлений ряд суперечностей, найбільш суттєвими з яких можна назвати наступні:

- між необхідністю розвивати у студентів чуйність, співпереживання, співчуття, толерантність по відношенню до інших та жорстокими реаліями суспільного оточення; яке все більше втрачає духовність під впливом соціального розшарування, гонитви за збагаченням, росту егоїзму тощо;

- між соціальною значущістю емпатійної культури особистості для гармонізації взаємовідносин у системі «Людина» – «Суспільство» й недостатньою розробкою її в психолого-педагогічному й методичному аспектах;

- між потребою у турботі, любові, розумінні, підтримці у сім'ї та реальному соціальному оточенні, де панують зачерствілість, байдужість, а часто і ворожість в процесі спілкування;

- між сутністю культури особистості як системи і фрагментарністю знань щодо специфіки її вияву в особистісній поведінці та ставленні до дітей;

Зміна освітньої парадигми вимагає відображення в спрямованості професійного розвитку майбутнього вчителя, перегляду пріоритетів, що лежать в основі змісту вищої освіти, методологічній переорієнтації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Назріла необхідність подолання інертності навчально-виховного процесу вищої школи. Розв'язання цієї проблеми вбачається, зокрема, і в переосмисленні проблеми формування емпатійної культури майбутнього вчителя.

Саме поняття емпатії було введене в психологію Е.Тітченером для позначення процесу “вчування”. В науковій літературі це поняття виокремилось на початку ХХ століття. З точки зору Т.Ліпса, вчування – це специфічний

вид пізнання сутності предмету чи об'єкту. Суб'єкт усвідомлює себе і свої переживання через зміст предмета чи об'єкта, проєктуючи у нього своє «Я». Вчування є немовби засвоєнням сприйнятого предмета. Емпатія (від англ. *empathy* – співчуття, співпереживання, уміння поставити себе на місце іншого) – здатність людини емоційно відзиватися на переживання інших людей, розуміти їхні думки і почуття без активного втручання, з метою надання дієвої допомоги [1, с. 157]. Процес емпатійного спілкування вимагає звертання до іншого для перевірки своїх вражень й уважне вслуховування в зміст отриманої інформації.

У вітчизняну психологію термін «емпатія» введений на початку 1970-х років Т.П.Гавриловою і розглядався як довільний відгук людини на емоції іншої. Існують різні трактування терміну «емпатія» відповідно до способів, напрямів і джерел досліджень. Наприклад, М.І.Єнікєєв розглядає емпатію як здатність до пізнання емоційного стану іншої людини, емоційну рефлексивність індивіда [3, с. 528].

Т. Рібо дав теоретичне обґрунтування поняттю *Einfuhlung*, перекладеному англійською мовою, як *empathy* (емпатія), яку він розглядав як специфічний вид пізнання сутності предмета чи об'єкта. З етичної точки зору емпатія розглядається як сукупність унормованих правил безпосередньо позитивного відношення до іншої людини, яка потребує уваги чи співчуття з боку інших.

У гуманістичній психології К.Роджерс вважав, що емпатія є скоріше процесом, суть якого заключається у входженні в особистісний світ іншого та перебуванні у ньому, «як вдома», при постійній чутливості до переживань іншого, що постійно змінюються. Таким чином, емпатія проявляється не лише як відповідне ставлення до іншого, вона може бути й специфічною діяльністю. Предметом цієї діяльності є внутрішній світ іншої людини, а змістом – переживання емоцій іншого (співпереживання), переживання почуттів іншого (співчуття, співрадість тощо), побудова моделі поведінки, що допомагає або протидіє об'єктові емпатії [Цит. за 5 с.41].

Найбільш популярним в психології міжособистісних стосунків та психології особистості є розуміння емпатії як уявного перенесення себе в думки, почуття та дії іншого та структурування світу за його зразком.

Емпатійна культура є інтегральною ознакою змістового наповнення життєдіяльності особистості, стилю та способу життя. Її не можна тлумачити як механічно засвоєну суму знань, переконань, здібностей особистості, хоча вони тісно пов'язані. Важливою ознакою емпатійної культури є духовність, що становить надзвичайно емну синтетичну ознаку людської сутності.

Емпатійну культуру майбутнього вчителя початкової школи ми розглядаємо як особистісне багаторівневе і багатокomпонентне утворення, що передбачає наявність інтегральних професійно-педагогічних знань і вмінь, емоційної обдарованості, здатності до фантазії та співтворчості, асоціативного мислення, інтуїції та опосередковує взаємозалежність між ефективністю діяльності майбутнього вчителя початкової школи і його спрямованістю на вдосконалення свого професійного рівня. Ми вважаємо, що формування емпатійної культури майбутнього вчителя початкової школи забезпечує глибоке розуміння внутрішнього стану дитини; знижує рівень агресії, недовіри до людей;

формує не лише толерантне, а й альтруїстичне ставлення до оточуючих; підвищує потужність вираження емоційних переживань; підвищує рівень емоційної культури, моральності, етики.

Професійна спрямованість формується у майбутніх учителів під час навчання у ВНЗ. Цей період, коли майбутній педагог особливо чутливий до складних проблем освіти, можна вважати, на нашу думку, сенситивним для формування його емпатійної культури майбутнього вчителя. Враховуючи, що становлення майбутнього вчителя початкової школи здійснюється у процесі діяльності, де він задовольняє професійно-освітні потреби, набуває особистісно і професійно значущі знання, уміння, якості, серед яких і формування емпатійної культури, велику увагу варто приділяти створенню у ВНЗ особистісно зорієнтованого освітньо-розвивального середовища. Серед *принципів*, відповідно до яких створюється дане середовище, назвемо: визначення студента як активного суб'єкта пізнання; його орієнтація на самоосвіту, саморозвиток; опора на суб'єктивний досвід студента, врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей студента, його комунікативних здібностей; навчання в контексті майбутньої професійної діяльності.

Завдання створення особистісно зорієнтованого освітньо-розвивального середовища у ВНЗ:

- збагачення зовнішнього особистісно зорієнтованого середовища та внутрішнього середовища особистості як фактор освіти і розвитку на основі емпатійних способів освоєння культури;

- постійне спонукання до осмислення вражень у культурному полі;

- розвиток здатності до рефлексії своїх переживань і оцінок;

- стимулювання культурного становлення особистості студента, його ціннісних, духовних орієнтацій;

Педагогічна суть, специфіка особистісно зорієнтованого освітньо-розвивального середовища ВНЗ визначається можливостями трансляції і творчого відтворення в ньому сукупності сполучених між собою мікросередовищ освоєння культури, освіти, моделей професійно-педагогічного спілкування. Таке середовище включає в себе:

- створення атмосфери творчості та доброзичливості;

- можливість викладача гнучко і динамічно включати кожного суб'єкта навчального процесу в тематику заняття;

- надання студентіві можливості вибору індивідуальної траєкторії навчання;

- можливості працювати з матеріалом різного рівня складності;

- орієнтація на більш підготовлених суб'єктів навчання;

- знання та вміле використання індивідуальних особливостей учасників педагогічної взаємодії, результатів аналізу змісту суб'єктного досвіду особистості;

- заохочення самостійності, ініціативи студентів незалежно від показників успішності;

- визнання за кожним права на помилку, але з обов'язковим аналізом її причин, визначенням шляхів її подолання;

- створення умов для творчості в самостійній та колективній діяльності;

- розроблення та використання індивідуальних програм, які моделюють дослідницьке мислення;

У процесі формування емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи у педагогічному ВНЗ ми визначаємо такі особливості:

1. Опосередковане слухання суб'єкта емпатії, вчування у суть життєвих обставин;
2. Активізація та осмислення почуттів та переживань суб'єкта емпатії в процесі комунікативної діяльності;
3. Встановлення контакту, міжособистісного емоційного зв'язку .
4. Вміння виявляти співчуття, співпереживання. Розгорання емоційного вогнища;
5. Намагання зрозуміти проблеми, які виникли і виокремлення способів їх розв'язання;
6. Намагання бути максимально толерантним, гуманним і чуйним до суб'єкта емпатії.
7. Вміння допомогти, щоб не зашкодити.

Отже, створення у ВНЗ особистісно зорієнтованого освітньо-розвивального середовища сприятиме оптимізації системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, що ґрунтується на стимулюванні, а не на примусі особистості, орієнтує на використання внутрішніх резервів індивідуальності, сприяє адаптації майбутніх учителів до нових умов навчання, становленню активної позиції студента як суб'єкта власного розвитку, самовизначення, самоперетворення і самовдосконалення.

Література

1. Гіптекс З.В. Культурологія. Словник-довідник: навч. посібник для студ. вищих навч. закл./ З.В.Гіптекс : Національний банк України. Університет банківської справи. – К. : УСБ НБУ, 2008. – 407с.
2. Гризоголазова А. Формування і розвиток емпатійної культури молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва /А. Гризоголазова// Початкова школа. Гуманізація навчально-виховного процесу Випуск LIX. – Слов'янськ. – 2012. – № 119. – С. 226-229.
3. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь. – М. : ТК Велб. : Проспект, 2006. – 558 с.
4. Єрмакова З.І. Емпатійна складова комунікативної компетентності/ З.І.Єрмакова // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(13). – С. 156-159.
5. Павленко В.В. Культурологія: навч. посіб. /В.В. Павленко : Київ. нац. ун – внутр. справ. Навч.-наук. ін-т права та психології. каф. гуманіст. дисциплін. – К. : КНТ. : ЦУЛ, 2010. – 220 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

УДК 378.1:070

Палієнко А. М., Семенова М.Г.

У статті розглядаються особливості формування ментального простору студентів – майбутніх журналістів – як умови розвитку їхньої медіакомпетентності. Зокрема, пропонується використовувати моделі мереж – психічні утворення, які забезпечують індивіду можливість доступу нової інформації в ментальний простір і її перетворення у процесі пізнання.